

« عائلہ کتبخانہ » سندن

۴

قزلقر دنیاسی

ذاکر القادری اثری.

سو کلو ہمشپرلرمہ میندن بولہک بولسون.

مؤلف مہری ایلہ مہرلہنمہگان نسخہلری ساختہ.

قزاندہ.

« ژ. ز. یریمیوف ہم آ. شاشابرینلر » مطبعہسی.

КАЗАНЬ.

Типо-Лит. Т-го Д-ма „В. Еремѣевъ и А. Шашабринъ“

бывш. Ключникова.

1911.

سوز باشى

محترمه و محترم اوقوچيلرغه «عائله كتبخانهسى» نڭ دورتنچى جزئى بولغان «قزلر دنياسى» نام شول اثرنى تقديم ايتمه من. مينم نظرمدە تاتارلرنڭ ترقى، آنچق قزلرى و خاتونلرى ايله در. بناء عليه مين «عائله» لرنى اصلاح قايسينى قاطيراق صورتدە فاقدم.

مينم نظرمدە، فكرمدە «قز، خاتون» دنياسى بيك بيوكدر. بزناڭ كىبى هر نرسە دن خبرسز ايشانلرن، حضرتلرن، ملالرن سياست، علوم، اصلاح و عائله كىبى ايڭ زور مسئله لردە اوزلرينە اورنهك ايتكان خلقلر آنچق ياش اوسمرلرينە ديانت، اخلاق، جديت كىبى عالى صفتلرنى، خاتونلرينڭ اوگرە تولرى ايله گنه مدنيتلى امتلر صفنه كره آلاچقلردر. هر كمنڭ ايبانى قلبندە بولدغندن كفرلك، زنديقلق ايله حكم ايتوچى حضرتلردن، ايشانلردن هيچ خوف يوقدر. استە دكلر نچه حكم ايتسونلر.

رسول اوزينڭ حديثلرندە، صحاح دينة يگلكلك ايله امر ايتمش ايكان اهاينى قسماق شريعت مجديه گه فارشى جنايتدر. تورات شرحى تلمودلردن آلنگان اسرئيليات، خرافات، يونانليلردن آلنگان سفته لرغه خلقنى دعوت ايتوب مدنيتكه، علوم معارفكه يكرمنچى عصرده ياچوج ماچوج سدى بولماق زور خيانتدر.

قرآن سند اولمق اوزره حقيقت ايشته چك قولالرغه حقيقت ايشتورگه وقت يتدى، عكس حاله (فاما الزبد فيذهب جفاء واما ما ينفع الناس فيمكث في الارض.. الاية).

ذ. القادري.

اورنبورغ في سنه ۱۹۰۹ اپريل ۲۳ نده

علمىز حيات مهكنميدر؟

آدملر دنيا سعادتي حقنده نه قدر تورلى، تورلى فكرلرده بولنسلرده حقيقت بردر؛ اولده «دنيا سعادتي علم ايله در». بو سعادتنڭ باشى بولغان اوقومق، يازمق وهر ملت اوز لغتينڭ باشليچه قاعده وادبياتينڭ برنجي اصوللرينى بلمك، ديننك اعتقادى لازم بولغان نرسه لرنى، وهر علمنڭ مباديسنى اوگره نمك، علم ايله ترلوب حيات يولينه كررگه يول حاضرمك ديمكدر. هر كم شول حيات يولينڭ باشلى بولغان برنجى درجه ده گى علمدن محروم، بولسه تركلك قاپوسينه باره آلمازدن حيات لذتندن محروم بولور؛ جاني تننك ايكان ئولك سانالور. هر كونده حياتنه طوغوب تورغان آلماشنو، وملتارنڭ ترقى ومدنيتلرينڭ كوزگيسى بولغان غزته، ژورنال، علمى، تاريخى، ادبى كتابلرينى اوقودن هر كم محروم بولسه حيات نه در بلمهز؟ جانلى ايكان جانسز؛ دنيا ده ايكان دنياغه كيلمه گان بولور. مدنيت زور ايدقچه حيات آورلاشه. دنيا ده مدنيت هر كون زور ايدىغندن حيات شول نسبتك زور وآور بولاچقدر. مدنيتلى ييرلرده معيشت، مدنيتسز ييرلرده معيشتدن آور ومشكل بولووى هر كمگه معلومدر. مسلمانلر بو عصرغه قدر مدنيتسز؛ ياكه يارم مدنيتلى خلقلر آراسنك ومملكتلرده ياشادكلرندن حياتنه اول قدر مشكللك كورمه ديلر. فقط يكرمىچى عصرده مدنيت مسلمانلارنڭ اوستلرينه هجوم ايتدكندن مسلمانلارنڭ حياتلرى زور ايه چق و آغرلاشه چقدر. شول سببن مسلمانلرغه حيات ومعيشت آورلقلرينى ييبه ره چك قوراللا ايله قوراللىق لازمدر كه: اول قورالده مدنيتلى امتلارنڭ قورالى بولغان علم ومعارفدر. علم ومعارف ايسكنچى تعبير ايله مدنيت، حيات

ايچون بيوك قورال وقوت؛ نادانلىق ومدينىتىزلىك قورالسزلىق، وقوتسىزلىك؛ ياكە علم ومعارفى انسانىتىكە فائىدەلى، نادانلىق ضررلىدر؛ مدينىتىسىز ونادان امتلر ئولام ايله مدينىتىلى علم ومعارفى ايهسى امتلر ياشامك، حيات ايله محكوم بولولرن قرآن وفن نقطه سندنده حكم ايتە بلورمز:

قرآن بڭ آيتىنكە هر تورلى علم ومعارفدن عت ايتوب مسلمانلرنى علم ومعارفكە قزدروب فرض ايتمشدر. احكام اليهنى يرينە يتكرمه گان وعمل ايتمه گان امتلرنىڭ هلاك ومنقرض بولدقلىرىنى هر سورەسنىكە بيان ايتمكەدر. علم ومعارفسىز، مدينىتىسىز انسانلر هر وقتكە اوزلرىنە وباشقەلرىنە ضرر ايدكلرنىن قرآن نظرندە ييرده فالولرى ممكن توگلدلر. بتهچكلردى: كوبكلرگە اوخشاغان فائىدەسىز نرسەلر بتهچكلر؛ انسانلرغە فائىدەلى بولغان نرسەلر ييرده قالەچكلردى. (رعد سورەسنىكە ۱۷ نچى آيت) فن ايسە كبرەك اولەنلردە وكبرەك باشقە نرسەدە قوتلى نرسەنىڭ قوتسىزنى بترەچكىنى بلدرەدر. مدينىتىلى امتلرنىڭ اوزلرى وماللىرى مدينىتىسىز امتلرنىڭ اوزلرىنى وماللىرىنى بترون تارىخنىڭ هر صفحەسى بىزگە بلدرە وهر كون كوزمىز ايله كورمكەدمىز. بناء عليه علمسىز حيات ممكن توگل» ديوب حكم ايتەمىز.

علم نە قدر لذتلى بولسەدە خصوصا بو يىكرمنچى عصرمىزدە لذتلىلىكى ايچونىگنە اوقولماز. بلكە يوقارىدە ذكر ايتلىگان حيات آورلقلىرىنى يىكلەيتمك ايچون اوقولور. هيئت اجتماعىەنىڭ هر اعضاسى اوزىنىڭ علمى نسبتندە اوزىنىن وامتىدىن حيات مشقتلىرىنى و آچقچلرىنى مدافعە ايدوب كورەشور. هر اعضا اوزىنىڭ هنرىنى يىخشىلاتورغە اجتهاد ايتەر. بوندىن اش و هنرلر طوغار. مونه شول دىنيادە كوردكمىز اختراعلر، كىشىياتلر، تىلفون، تىلغراف، كىمەلر حتى دارالفنونلر شول حيات آورلقلىرىنى بتورور ايچون ايجاد وتاسىس ايدلمشدرلر.

علم، انساننىڭ حياتىنى يىڭىلەشتۈرۈپ ھمتىن، جەدىتىن آرتۇرۇپ،
فكر وعقلن آرىتماز.

انسان علم و معارفنى نە قدر كىتابلاردىن اوقىسە، و مدرسەلەردە تەھسىل
ايتسەدە، سعادىتكە ايرشۇر ايچون اياڭ بيوك كىتاب و مدرسە بولغان
«كائىنات و طبيعت» كىتابىدىن عبارت بولغان يىلدىلر بىر، موالىد ئىلانەدەن
عبارت حيوان، اولەن، معدن و باشقە خدائىنىڭ خەلقىدە گى عجىب و غرىب
بولغان اثرلارنى اوقۇمى، فكرلىك، توشنىك لازىمىر. آدم بونلارنى
بلووى سايەسىدە علمىن، فكرىن، حيات آورلقلرى يولنىڭ خىدمىت ايتىدۇر؛
بيوكلىكلارنى و عجىب روشدە ياراندىقلارنى بلوب خدائىغە ايمان ايتەر.
انساننىڭ بيوكلىكى و قۇتۇپلە خدائىنىڭ بيوكلىكى و قۇتۇنى مھاكەمە ايتەر.
تورلى خەلق و امىتلارنىڭ اشلارنى آراسىنىڭى آيرمالارنى بيك يىڭل آيرا
بلور. شول سببىدىن خدائى قرآندە «كائىنات و طبيعت» نى فكرلەرگە
قزىرۇپ و امر ايتۇپ، فكرلەونى فرض ايتىمىشۇر.

امت ياكە خەلق يىگىت و قزىلردىن، اير و خاتونلاردىن جىولغان
بىر قۇتۇدىن عبارتۇر. روسىيە مىسلمانلارنى يىكرىمى مىليونلىق خەلق ياكە
امت دىسەك، ۱۰ مىليوندىن آرتىقى قز و خاتونلاردىن بوقارۇدە كورد كىز
كچوك مەقدەدە حيات آورلقلارنى بىرور ايچون حياتقە تەلقىلى ھەر علم
و فننىڭ كىرەكلىگىن وزمانىدە حيات غايت آور، و يەنەدە آورلەشەچىغىنى
بيان ايتىدۇك. قزىلرمز خەلقنىڭ يارىمىدىن آرتىق بولدىقلارنى نادان ياكە
يازو، اوقۇغىنە بلوب حياتقە كىرەك علملارنى بىلمەسەلر امتنىڭ يارىمىسى
قۇتۇسىز، اشلەكسىز قالوب اون مىليوندىن آرتىق بولغان قزىلرمز
خاتونلرمز امتكە آور يوك بولەچقىلر؛ ايرلارنىڭ اعانتلارنى مەتھاج
بولوب، مەتھاج نەتىجەسىدە ھەرىتسىز و اسىرە ھەكمەندە قالاچقىلردىن.

روسىيەدە خەلقنىڭ سانى ھەر كۈن كۈبەيە؛ مىسلمانلر تورا تورغان
يىڭل حياتلى بىرلەرگە، شەرلەرگە، آورلرغە مەتھاجنىڭ كۈچلەوى ايلە

مونه روس و باشقه ملتلرنڭ بو حاللرینی هر مسلمان خصوصا شهر خلقی، چاپان و ایسکی مجوس کیوملریمز بولغان بیشمهت، قامز وللر مزی، کل پوشلر مزی دیانت نقطه سندن فرض و مسلما نچیلقی دیوب طانیغان داملالر مزی، حضرتلر مزی، ملالر مزی، ایشانلر مزی کوره لر. اینستیتوت، غیمنازیه، صوقر قزلرغه مخصوص مکتبلر یانندن هر کون کیچه لر. مسلمانلر و داملالر..... مزغه بتون تاریخ: «امتلرگه فاتناشو ترقیغه یینه کلی» نظریه سی جاری توگلمی ئله؟!..!

جاری ایسه، نیچون بونلر خاتونلرندن حدیثلر روایت ایتدرگان، محاربه لرده مجر و حلرینی دوالاتقان، صولر ایکمکلر تاشتنقان (۱) افندمز (صلی الله علیه وسلم) نڭ منبر و محراب شریفلرنده جدیدچیلرگه لعنت اورنینه خلقغه قزلر تربیه سی خصوصنک برسوزده سویله میلر!.. نیچون قزلرینی روس مکتبلرینه بیرگان یاکه یا کئی اصولده قزلر مکتبی تأسیس ایتکان بایلرغه، قزلرینه حریت بیرگان آتالرغه، باشقه خلق قزلری کبی تاتار قزلرن معلوماتلی بولورغه دیمله ب، چاپاننی تاشلاو حقنک، شرعی پهرده لرگه دعوت ایتوب، فائذلی کتابلر یازغان محررلرگه لعنتلر اوقیلر. برطاقم معذور نادان و متعصبلردن تهید مکتوبلری یاز درالر. بن بونلرنڭ مسلمانلرنڭ حیات یوللرینی قویمالاولرندن عجب له نه لم. «اسلامیت» طاش، آغاچ کورگان وقتده جناب حقنڭ برلك اثرینی فکرلرگه (۲) امر ایتکان، کوزلری فائذله لی نرسه لرنی کورمه گان قلافلری فائذله لی سوزلرنی ایشتمه گان کشیلرنی حیوانلرندنه آرته، عقلسز (۳) بولولرن بلدرگان، زمان رسالته بولماوی تاریخه ثابت بولغان چاپان و بیشمه تلر..... نی دین صاناغان حضرتلر، ایشانلر، تکرار

(۱) بخاری و باشقه معتبر حدیث و تاریخ کتابلرینه مراجعت.

(۲) اذکر و الله عند کل حجر و شجر. حدیث.

(۳) الاعراف سورسندنه. ۱۷۲ نچی آیتده.

ايتەم: نىچون غىمنازىيە، اينستىتوتلارنى كورگانە فېكرلەمىلەر؟ نىچون
 آلارنى كورگانە كىرە علامتى ساناب لەنتلەر اوقىلەر؟ مۇكەرچە ايرلەرگە
 استاذ بولغان صحابىيە، تابىئەھەم ايسىكچى، اوچنچى عصر قزىلرنى تارىخلاردا
 اوقىلمىمى؟ بخارى و باشقە كىتەب ستنەنى فېكرلەب مطالعە ايتىلمىمى؟
 اندلس، بىغداد درسخانەلرى، مۇسلىملەر طرفىدىن يازغان كىتابلەر بىردە
 خاطرلارنىدە يوقمى؟: — بوھر امتىنك بىتە چەك ياكە ترلەچەك وقتىدەغى
 آوروى. حاضرگە مۇسلىمانلار اسلامدىن، قانۇندىن بىك اوزاقلەر... «اسلام»
 اھالىنى مەدنىتكە قارشى تورورغە آلت ايتۇدىن عبارت بولۇپ قالغان.
 عەرچە سوزلەر مەنبەرلەردە، قرآن مزارستان و بەلش مۇجلىسلارنىدە اوقۇلەر؛
 موژىقە، حۇزرىدە، ايشانكە مەناسىنى آكلامىلەر. ايسكى عادت و ايسكى
 طورمىش... يا اللە بو روشك تورساق ھالەز نە اولەچق؟

ايسكى و ھاضرگى وقتلاردا خانۇنلەر ھقنىدە، تىرىيەلرى خۇسۇسندە
 بىك زور اھمىيەت ايتىلگان. ھىئەت اجتماعىيەگە، انسانىتكە خۇدەت،
 شىرىعتلارنىڭ ھىكم و امرلارنى انسانلەر آراسىدە يورتمەك اىچون قزىلارنىڭ
 اخلاقلارنى، بىدلارنى تىرىيە ايتو كىرە كلگى ھقنىدە پىغەمبەرلەر، فىلسوفلەر،
 عالملەر، سىياسىيلەرى اعتبار ايدوب و عىظ، نصىحت ايتەمىشلەر؛ جەلدلەرچە
 كىتابلەر يازمىشلەر؛ خاتۇن، قىز تىرىيەسى ھقنىدە رىسول اللە كۇب ھىدىئىلەر
 سويلامىش؛ و كۇب ايتلەر آنلەر ھقنىدە نازل اولمىشدر.

فىلسوف، پىغەمبەر و دىنلارنىڭ بونلارغە اعتبار، اھتىمام ايتولردىن
 مقسۇدلىرى آدم جىنسىنە خۇدەت، ھىئەت اجتماعىيەنى اصلاح
 ايتوب ھەر ناچارلىقلارنى پاكلەودر. چۇنكە دىنيادە فۇضىلەت ايلە بىرلەكە
 ھەر تورلى ناچارلىقلار بولنە؛ انساننىڭ كوڭلى ئىچارلىققە ھەر وقت مىل ايتە.
 عالملەر، فىلسوفلەر، پىغەمبەرلەر قىلمىلارنى، سوزلارنى فۇضىلەت اىچون ھەركىتەندىرلەر،
 سويلەرلەر. دىرىست دىيانەت، مەلۇمات خاتۇن، قزىلارنى ناچارلىقدىن ساقلاىرغە
 قۇيماو و فۇضىلەتكە يتە كلى تورغان يتە كچى بولدىغىدىن ھىئەت اجتماعىيەنى

صافلار ایچون نیندای علم لازم بولسه خاتون، قزغده شونی بلولازم بولوینه اتفاق ایتمشلردر. اوی باشی بولاچق قز دیانت، علم وفندن باشقه بالالرینی، ایرینی، اوینده گی یقینلرینی، خدمتچیلرینی ناچار خلقلردن، اعتقادلردن، وهم، خیاللردن صافلی آلماز. اصول تربیه دن خبرسز بولدیغندن بالاسی تربیه سز، حفظ صحت قاعه لرینی بلمه دکندن بالاسی آورو یاکه قانسز ضعیف بولوب نسل، نسبی بترورگه سبب بولور. اوی اداره سن، ترتیباتن وماتور فنلرنی موسیقی، یرلر، رسملر کبی بلمه دکندن ایرینی اوینده طوتا آلماس؛ ایری اوینده کوکل یواناچق بر نرسده طاپادایغندن بوش وقتلرینی، کیچه لرینی قهوه خانه، بیوا خانه بوزوق یرلرده اوتکارور. مونه تاتار بایلرینک، بالالرینک، آزغنه آچه سی بولغان تاتارلرنک بهیره م کونلرنک، کیچه لرده اشلری بولماغان وقتلرنده قهوه وپیوا خانه لرده، فخش اورنلرنک وقتلرینی اوتکوروب مکلرچه آچه لر صرف ایتولری، شول قزلر مزنک «ماتور فنلردن» خبرسز، اوزلرینک کیوملرینک چیسطالغینه اعتبار ایتمه ولرننددر. خاتونلرنک کیوملرینک خصوصاً کیچه لک کیوملرینک ایرلرینک محبتلرینی اوزلرینه طارتورغه کوب تأثیری بار.

بتون امتلر اخلاقی واقتصادی شول فائده لرگه اعتبار ایتوب قزلرینه هر تورلی هنرلر، بالالر تربیه سی، حفظ صحت قاعده لرنی، ماتور فنلرنی اوگره تورلر. کیله چکده اوی باشی بولورغه لایق ایته چک تربیه بیرلر. امتلرنک ترقیلری، بایلقلری، اخلاقلری، سلامتکلری... خاتون، قزلرینک تربیه ومعلوماتلری ایله در. شونارغه کوره مدنیتلی خلقلر قزلر تربیه سنه اهمیت بیرهلر اوزلرینک کیله چک کونلرنده گی ترقیلری آنلر قولنده بولدیغندن آنلرغه احترام ایتهلر. هر ملت، هر یل ئلله نیچه ملیونلرن قزلر تربیه لرگه صرف ایتهلر. شول سببدن مسلمانلر عصر سعادت و آندن صوگ خلافت عباسیه نک انقراضینه قدر

قزىلر تربيەسنە غايىت اعتبار ايتىدىلەر. «اسلام» نىڭ قزىلر، خاتونلارغە اعتبار ايتوندىن ھەر فئىدە، غلومدە آنلردىن عالمەلەر يتىشى؛ عباسيە دولتى بىتكاچ مسلمانلار باشنە ھەر تىلى بلا، جفالر كىلدكىدىن دىانت وعلومدىن اوزاقلاشدىلەر، آقرىن، آقرىن قز، خاتونلارنىڭ قىلدىرى بىدى. نھايىت خاضر روسيەدە غى مسلمان خاتونلىرى كىبى اۇى اچىدە حبس ايدىلدىلەر. اۇىلىرى طىشنىك، دىيادە نە بار، نە يوق بىلمەز بولدىلەر. دورى طرفلى دىوارلار، جھالت، خىيال، اوھام وخرافات دولقونلىرى اچىدە قالوب. مسلمانلارغە اقتصادى، اخلاقى، دىنى كوب ضررلر كىلدى. اولكە ھىئەت اجتماعيە گە فائىدە ايتكان خاتونلار ھىئەت اجتماعيە گە ناچار خلقلى، يالقاو، ناچار عقىدەلى بالالار كىتروب ضررغە ايتدىلەر. فاتناشو سىبىلى كىلە تورغان فائىدەلىرى، جمعىيەتنى توزەتولرى آنلر زىندانغە يابلغاچ كىسىلدى. اوزلرىكە ھىئەت اجتماعيە گە فاتناشودن كىلە تورغان فائىدەلردىن محرومە بولوب حىياتقە، آخرتكە كىرەك بولغان معلوماتلردىن قورى قالدىلەر، بالالار آنالرىنىڭ كوزگىسى، نەونەلىرى بولغانلىقلردىن آنالرىدىن خرافات، اوھام، خىيالات وناچار تربيەدىن باشقە بىرنەرسە استفادە ايتمەدىلەر؛ مسلمان ھىئەت اجتماعيەسىنىڭ اعضالىرى تمام بوزولوب بوكونگى حاللىرىنە قالدىلەر، اير، قز، خاتون ھەمسى بىردىن قزىلارغە معلومات كىرەكمى، عالملىرى قزىلارغە يازو وفائىدەلى معلومات بىرىمك قزىلرىنى بوزا؛ بىنا ئىليە حرامدىر، مكر وھدىر دىوب ھەر قايسى اوزىنىڭ خرافاتىنە، اسخولاستىقا آستىدە قالغان عقلىنە، خىيالىنە موافق فتوى بىرىر بولدى. نھايىت بتون آروپا دىياسىنە رحمت بولغان اون طوقزىچى عصر آخىرلىدە آزغىنە بولسەدە، مىليون تاتارغە بىرنىسبىندە حىيات اوپانە باشلادى. پىغمبەر اوز خاتونلرىنە يازو اوپىرتدىرگان، فعلا يازو بىلگانلىرى بولغان بولسەدە پىغمبەرگە وارثلىك دعواسىدە بولغان انصافسىز قزىلارغە يازو اوپىرتتۇنى حزام دىوب فتوالر بىروب بتون، تاتار دىياسىنىڭ قىيامتلىر

قوپتاردیلر. حضرت، ایشان، دامالارمزنڭ خاتونلر تار یخندن پیغمبر، صحابه وتابعین خاتونلرینڭ حیات، ترجمهٔ حاللرندن خبرسزلکلری سایه‌سنده هنوز قیامتلر، دهشتلی نزاعلر حکمفرمادر.

انگلیزلر زنجی وحشیلر یاشامکده بولغان عملکلرندن برینی فتح ایدوب اوز قوللرینه آلاچ ایر بالالرینی اوقوتیق ایچون مکتب تأسیس ایتمک فکرنده بولدقلرینی عرض ایتکلاچ وحشی زنجیلر: اوقوتورغه مکتب تأسیس ایتگز! قزلرمز خاتون بولغاچ بالالرمزغه باشلیچه علملرینی اوگره‌توب طوغری یولغه کوندرلر» جوابنده بولدقلرینی بعض مجله‌رده اوقدق. وحشی زنجیلرگه فائده‌سی، تأثیری معلوم بولغان قزلر تربیه‌سنه هنوز مسلمانلر، حتی عالملری بار قوتلری ایله فارشی تورمقده‌لر.

اسلامنڭ خاتونلر تربیه‌سنه اهمیت بیروی، بو کونده‌گی آوروپا خاتونلری ایله بولا آلامغان حقوقلرغه ایله ایتووی مکلرچه رسول‌اللهنڭ حدیثلرندن وقرآن آیتلرندن، روح شریعتدن آڭلاشامقده. (۱) بو اورنده: «ولهین مثل الذی علیهن بالمعروف» آیتنی فیلسوف‌الاسلام «محمد عبده» حصرتلرینڭ (رضی الله عنه) «الازهر» ده اوقوتقان وقتنده‌گی درسندن اقتباس ایتلگان تفسیرنی کوچروب یازونی موافق کوردم: خدای ایرلرینی ایمان، معرفت، گوزل اش اشلرگه اونده‌گان کبی خاتونلرینک دعوت ایتمشدر. ایرلرگه بیرگان حقوقلرینی خاتونلرغه‌ده بیرمشدر. قرآنده ایرلر اسمیله برگه خاتونلردن ذکر ایتلگان؛ رسول، ایرلرگه بیعت ایتکان کبی خاتونلرغه‌ده بیعت ایته ایدی؛ قرآن، حکمتنی اوگره‌نورگه ایرلرگه امر ایتکان کبی خاتونلرغه‌ده امر ایتمشدر. بتون امت اسلامیه قرآن، سنت نرسه ایله امر ایتکان بولسه

(۱) غائله کتبخانه‌سندن ۵ نچی جزء «قز خاتون» اسمنک تیزلکده طبع

ونشر ایتله‌چک. بو خصوصه شول جزنی مطالعه ایتلسه فایده‌سز بولماس.

خاتونلارغەدە شونڭ امر بولوپنە اتفاق ایتمشلردر. خاتونلر عمللری ایچون دنیادە وآخرتندە ایرلر کبی جزاء اولنورلر. حال شول روشدە، خاتونلرنڭ اوستلرنندە بالالارینە، ایرلرینە، یاقنلرینە، امتکە، ملتکە قارشو زور بورچلری وحقوقلری بار ایکن آنلرنی علم، معارفدن محرومە ایتمک نیچون درست بولسون؟!، بر اشنی اشلەو، اشلەمەو ایله هر کم امر ایتمسە، قسقەچەغنە بولسەدە طیولغان، امر ایتملگان نرسەنی بیلیمک شرطدر. معلوم بولماغان نرسەدن طییلو وآنی اشلەو ممکن توگلدر. آچق روشدە سبیلری، فائەلری، حکمتلریلە بلمک، ناچار بولسە آنلردن صافلانورغە، کورکام اش بولسە اشلەرگە، آنلرغە اهمیت بیررگە سبب، وسیلە بولادر. خاتونلر اوزلرینڭ حقوقلرینی، اوستلرینە لازم بولغان وظیفەلرینی آچق روشک، سبیلری ایله بلەمسەلر؟ نیچوک وظیفەلرن ئوتەسونلر؟ امت اسلامیە گە نیچوک فائە کیترسونلر دنیانڭ یارمندن آرتغی جانسز، حیوان درجە سنک، فالغانلری بونلردن آزغە یوغارراق درجەدە بولغاندە دنیا سعادتق نیچوک ممکن؟ هیئت اجتماعیە نیچوک اصلاح ایتمسون؟ قز، خاتونغە باشلیچە اوستوینە لازم بولغان عبادت، اعتقاد ادبلر آز وچیکلی هم اوگرەنوی ینگل؛ لکن دنیا اشلری معاملات، معاشرت قانونلری دنیادە هر وقت آلماشنوب تورادر. فقیهلر ایرگە نفقە، او کبی نرسەلرنی حالینە موافق روشدە تعیین ایتملر؛ خاتوننڭ وظیفەسیدە بای، فقیر اونی اداره ایتموی ایله آیرلوب تورلی، تورلی بولادر. دنیادە فرض کفایە بولغان نرسەلر هر وقت آلماشنوب تورادر. اولگی وقتلردە قلچلر، اوقلر، سونگیلر دشمانلرغە قارشو توررغە تیە ایدی؛ زمانمزدە ساعتدە یوزلرچە آطا تورغان زور طوپلر، ساعتندە کوب یوللر آلا تورغان پراخودلر، دهشتلی ملطقلر کیرەک؛ ایسکی وقتدە واجب، بلسکە هیچ کیرە کەی تورغان کوب نرسەلر بو زمانمزدە واجب بولمشدر. صحابەلر وپیغمبەر

خاتونلری صوغشلرده مجروحلرنی دوالاغان زمانلرده طبیعی طبابت بو کونگی کبی ترفیده بولمادیغندن بو کونگی کبی کوب نرسه لر بلورگه محتاج توگل ایدیلر. بو کونمزه آورولر قارامق کوب علم و معلوماتقه توقطای هر کیمگه معلومدر. اسلام قاشنک ایرینه، بالالرینه یا کیش، یا آرتق درجه ده دواء بیروب خاتوننک، ایرینی بالالرینی زیاده خسته یا که اوترویهی یا ایسه دوا اسملرینی، مقدارنی بلوب سلامتله ندرومی آرتقدر؟ نادان کوب خاتونلر دواء اسملرینی مقدارنی، استعمال روشنی بلمه زدن کوب ایر و بالالرینی اوترولر «یا ایها الذین آمنوا قوا انفسکم واهلیکم ناراً» آیتینی «ابن المنذر» و باشقه لری «علی» کرم الله وجهه نک: اوزکزه، اهلکزه خیرنی اوگره توکز و ادب بیرکزه معناسیله تفسیر ایتونی روایت ایتمشلر؛ «الحاکم» بو روایتی درست روایت دیمشدر. اهلدن مراد خاتونلر، بالالردر. بعضلری قل و کتیزه کلرنیده اهلگه کرتمشلردر. آدم خاتون، بالالرینی آخرت عذابندن ادب، علم ایله صافلادیغی کبی تورمش عذابندن صافلیدر. دین قاشنده خاتوننک مسؤلیتی ایرنک مسؤلیتندن کیم درجه ده بولماغان کبی آدملر نظرنده ده کیم توگل؛ بلکه مسؤلیتی ینه زور راقدر؛ قز عفتینی ضایع ایتسه، بتون خلق قزغه بیان نفرت ایتسه، لعنتلر یا ودرسه ده یگتکه بر نرسه ده بولماغان عفتلی کشی کوزی ایله قاریلر. رسول الله دن قزلرغه علم فرض بولوینه دائر کوب حدیثلر روایت ایتلگان؛ هر کم حدیث کتابلرینه قاراسه، بلور حتی ایکن فصولچان فقیه لرگه قدر: خاتونغه ایرینک رخصتندن باشقه علم اوگره نور ایچون چقماق درست» دیمشدر.

رسول الله سلامت ایکان «الشفاء بنت عبد الله» کبی قز، خاتونلرغه یازو اوگره توچی خانملر بار ایدی. رسول الله نک اوز خاتونلریندن «عائشه» و «حفصه» یحشی درجه ده یازو یازا ایدیلر. علم ایرلرگه فرض

بولغان كىبى خاتونلرغە دە فرض بولدىغىدىن قز خاتونلردىن ھەر علمدە عالمەلر يتشدىلر. «امام مالك» فاشندە ھىدىت اوفوچى شاكردلرى خطأ اوقوسەلر قزى خطالرىنە تىنبە ايتە ايدى. مذهب ايهسى «امام شافعى» سىدە «نەفسە» دن ھىدىت اوقومشدر. خاتون، قزىلردىن نە قدر زور عالمەلر، كاتبەلر، وىبوك اشلار اشلە گان ذاتلرنى بلىك استەر ايسە كز، تارىخ «ابن خلىكان» كىبى كتابلرنى مطالعه ايتكز! «عائله كىتبخانەسى» نىڭ بىرەر جز نىڭ صحابىه، تابىعە ھم آوروپادە شەرت طوطقان قز، خاتونلرنىڭ ترجمە ھاللىرىدىن اورنەك اىچون آزغىنە بولسە دە انشاء الله يازارمىز ئىلى.

تاتار قزلىرى.

يوقارودە يازدىغىمىز سوزلردىن ھىيات يولندە قزىلر مەزغە مەلومات كىرەك، تاتارلرنىڭ ھىياتدە آرتقە قالىلرى قزىلر مەزنىڭ علمسىزلىگىدىن، تاتارلر آراسىدە جەدىتلى، مەسلىكى، وجدانلى كىشىلرنىڭ آزلىقى خاتونلر يەمەزنىڭ ناچار تەربىيەلەردىن، بونارغە ھىقىقت يولنى اوگرەتكەن عالم اسمەنگى مولا، ھىزرت، ايشانلرنىڭ تەئىرلىرى بولوندىن ايدىكى شەيد آكلاشلىغاندىر. ھازىر تاتار قزلىرى طوغروسىدە مەلوماتم آز اولسە دە بلىگانمى يازمىق بولامىز: قزىلر مەز اولدە ھىچ ھىياتقە قاتناشمازدىن بوكونىگە قدر ياشادىلر. تاتار قزى كىچوكلىگىدە ھىيات ودىيانتىدىن خەرسىز بولغان آناسى يانندە اوسەدر.

بالاغە آنالىرى ھالى ھىسىيات بىرورگە، كوركام خىلقلر ايلە خىلقلاندورغە، درست دىيانت اوگرەتورگە، اوزلىرى بالاغە ھىسلىرى، دىيانتلىرى ايلە اورنەك بولورغە تىوش؛ تەربىيە، دىيانت بونى استيور. فقط آنالر بالاغە ھىسىياتىنى اوتتە طورغان روشدە مەاملە ايتەلر، ھىسىيات

آرتدوروغه خلقلری، دیانتلری، زور اشلری، علملری ایله شهرت طابقان خاتونلرنڭ، قزلرنڭ ترجمه حاللرینی سویله مک تیوش ایکن، آنلر قزلرینه ناچارلقغه عادلاندره، شهوتنی بالانڭ کوکلنده بیرلشدره طورغان فاطمه، زهراء، زلیحه فصلرینی سویلهب قزلرینی ناچارلقغه اوگرهتلر. قزلری بالالر ایله کیاو، کیاو اویونلری کبی اویونلرینی اویینلر؛ هیچ سوز سویله میلر. بونلر همهسی قزلنڭ کوکلندک شهوت حسلری اویاندره در. قز کچوکلگندن شهوت توشنورگه باشلیدر. قز بالاسینی باقچه، اورمانلر، صحرالرغه، ایگونلکلرگه آلوب چغوب آنلردهغی لطافت، جناب حقنڭ اثرلرینی بیان ایدوب حسیاتینی آچمیدر. بالاغه ایڭ ناچار تاثیر ایته طورغان اشلرینی بالالردنن یاشرمیلر. بالالرینی برقوناق یا که حضرت کیلسه چارشو آرتندن قاراسلر بیله اورشالر، آنالری صوغلر، قینیلر. زورلر مجلسینه چغونی بیک زورعیب ایدوب بالاغه کورسهتلر. بالا زورلر مجلسینه چغوب آنلر ایله کورشوب حسیاتینی آرتدوردن محرومه بولوب کچوکلگنده حیاتقه فاتناشا آلمیدر. بالا کوکلی تله گان بر نرسه، سوراسه، اشلسه «روس کیله پهری چاقرام» دیه قورقطلر؛ کوبرهک صوری باشلاسه چبق، قچتقان ایله صوغلر. بومعامله ایله حسیاتی تمام بتدگی کبی غایت قورقافلغغه اوگرهنه در. تاتار قزلری ویگنلرینڭ باشقه خلق یگت وقزلرینه کوره قورقاق بولولرینه بونلرنڭ کوب تاثیرلری باردر. قز بالاشول ناچارلق آراسندک آتاسینڭ سوگونینی، آناسینڭ تربیه سزلگینی یدی، سکزگه قدر کوروب اوسکاچ یوزده ایکی یا که اوچ نسبتنده گی بختیار تاتار قزی استاذیکه آبصاطیغه سبق اوقورغه یوری باشلیدر. تاتار قزی زور طورمشقه کرورگه حاضرلی طورغان، آخرتکه یول کورسه ته طورغان اصول تربیه ودیانت محمدیه دن خبرسز، محمدیه، بدوام، کیسک باش، زور درجه ده معلومات آلفان بولسه، صلوک اوقوغان استاذیکه آبصطای اداره سنده گی علم

خانه، سعادت خانه گه کیلوب کیله چک ماتور کونلر گه حاضرلنور گه
 طوتنه در. ایسکی مکتب ایسه هجاء - ایچکن باشلاب سبق او قورغه
 کر شه در. ۱۳ - ۱۴ یا که ۱۷ گه قدر هجاء، بدوام، کیسک باش،
 تجوید سز قرآن، فضائل الشهور، محمدیه، الباب، قرق حدیث، بیک
 زور در جهده او قور ایسه تحفه، یک حکایت او قوب ختم ایتنه در.
 بر یول یازو یازار غده بلمه زدن بیچاره مکتبدن آیرلادر. آرتق بو قز
 آوروپا دنیاسنده غی تاتار حیاتی نه کر شه، ملت بالالری تریه
 ایتنه رگه طوتنه در.

شهرده بولسه آتاسینک آرزوسینه کوره. آتاسی اصول جدیده گه
 دشمن بولسه ینه یوقاروده ذکر ایتلگان مکتبنی ختم ایتنه در. قزناک
 ختینه قارشی آتاسی اصول جدیده گه دشمن بولماسه، شهرده گی اصول
 جدیده اسمیل یورتلگان مکتبکه بارادر. بو شهرده گی یا شکا ترتیبلی قزلب
 مکتبی یوقاروده ذکر ایتلگان بایاغی استاذیکه آبصطایلر قولنده در.
 شول قدر آیرماسی بارد رکه: بو آبصطایلر یا گلش انشاء و املاء ایله
 یازو یازا بله لر؛ چیگو، تگو کبی آزغنه هنرلری نه بار. بونلرده او قوغان
 قزلب یا گلش بولسه ده یازو یازار غه، چیکه رگه تگه رگه آزماز او گره نه لر.
 آزغنه علم اشیا، جغرافیاده او قیلر. غیرت ایتسه لر یکل یازلغان
 تاتار چه غزیته، کتابلرده او قورغه ملکه لنه لر. مونه شهر بیرلرینده
 برنجی در جهده گی بکرمی میلیونلق تاتار، روسیه مسلمانلرینک ایستیتوت،
 غیمنازییه، عالی قز مکتبلری شونلردن عبارت!..

یوزده اوچ یا دورت نسبتنده بختیار تاتار قزلبی آوروپا
 اچنده گی طور مشقه، بتون فیلسوفلر، عالملر، اقتصادچیلر حیران
 قالغان زور، دهشتلی حیاتی نه شولای حاضرلنه لر. حیات نه در؟ خاتونلرنک،
 قزلرنک حقوقلری نه در؟ تاتارلر کملر؟ ادبیاتلرینک تاریخی، نسللری،
 نسلبری نیچوک؟ حقیقت و دیانت اسلامیه نه در؟ زور اشلر اشلر گان،

جىلدلرچە كىتابلار يازغان، مىكلىرچە خىدېتلەر رىوايت ايتىكان، اندلس، بىغداد درىسخانىلارنىدە ايرىلرگە درىسلەر او قوتقان، آورولر داوالاغان، صوغىشلردە اسلام عىسكىلر رىنە صولر، ايسكىمەكلر طاشغان، معنالى شىعەرلەر سويلەگان، قاضىمەلك ايتىكان مىسلمەلر كىملر؟ اۇى باشىدە تور اچق قزغە لازم بولاچق اقتصاد، اصول تىرىبە، اۇى ادارەسى، خىستە بالالرىنە بىرلەچك دوا اسىملرى، حفظ صىحت قاعىدلرى، بوش وقتىدە ايرىنى يواندرەچق ماتور فىنلر - موزىقا شىعەر كىبى - ، ايرىنىڭ مېتىنى اوزىنە تارتاچق اخلاق، خىركىتلر - نەدر بىلگان قز يوق؟!.. مۇنە آوروپا اچىندەگى زور طور مىشنىڭ دولقونلرى آستىدە كىمەلەچكىدە اىز لەچك قىرغىز، قازاق، سارتلرغە قاراغاندە مىدىتىلەرەك تاتار قىزلىرى علمدە شول مىقدار دەرلەر .

تاتارلارنىڭ مىخىتلارنىڭ ناچارلىقى، ھىيئەت اجىماعىلەلرىنىڭ بوزوقلىقى بونارغە قوشىلسە فىكىر اىھەسى بولغان ھەر مىسلمان امتىنىڭ كىمەلەچك كۈنىگى خالىنى ونىندەلر قىنچىلقلرغە توشەچكىنى مىعرفەت دور بىنىدىن قاراب بىلوب آغلار؛ قانلى ياشلەر تۈگەر .

چاپان، خىجاب اسىمىلە اۇى زىندانلارنىدە خىس ايتىمەك بو بىچارەلرنى خىياتىدىن كىسەرگە بىك زور ياردەم ايتەدر . اۇىلەنو، كىياوگە كىتولرندە بىك زور بىختىرلىكلرىنە سىبب بولادىر . بوزوق تىرىبە، شىھوت خىسلرىنى قۇتلى طورغان سىببلر بونلرغە قوشىلغاچ، قىزلىر، بىگىتلرنى بىرەر چارە طابوب كورسەلر شىھوتىدىن باشقە نرسە كوگىللرىنە كىلمى طورغان بولادىر . بىگت سوزىن ايشىتسەلر، روى خىركىتى بوزلغانلىغىدىن شىھوت خىسلرى قوزغالا . بونارغە شىھر بىرلرنەگى آصلاچى ئە بىلرنىڭ شىطىطانلىقى، باى بالالرىنىڭ آقپە اىلە قىز قىترولرى، تاتار بىگىتلرنىڭ قىزلىر آرتىدىن شىھوت قوزغاتە طورغان سوزلر ئە دىتوب قالىلرى آولدە قىش كۈنلرنىڭ قىزلىر كىچ او طورغان وقتىدە بىگىتلرنىڭ طوكىغان تەرەزەلرنى ئورۇب، قىزلىر قاراب يورولرى، آنالرى، آنالرى يۇقلاغاچ يا كە يۇقلاغانغە

صانغناچ ئویگه کروب کوز به یلهش باشقه اویونلر اویناولری، جینگچاپیلرنڭ قزقطر ولاری، یاز کونلرنده باصو، یلغه، اورمانلر آراسنده جمعه هم صابان طوی وقتلرنده آتاباش و باشقه اویونلر اویناولاری قوشلسه اش ینه باشقه لسه در. بونلرنڭ هر قایوسی تاتار هیئت اجتماعیه سینڭ تمام بوز و قلعندن شریعت نظرنگ یرده نرسه بولوی آڭلاشلماوندن طوادر.

«عائشه» (رضی الله عنها) غه یوزلرچه کشیلرگه خطبه سویلهرگه، مکلرچه حدیثلر روایت ایتهرگه، «سیده نفیسه» گه مذهب ایهسی امام «ادریس الشافعی» حضرتلرینه حدیث او قوتورغه، «عمر» (رضی الله عنه) گه خاتوننی چیتدن کیلگان کشی ایله آشاتورغه، خلیفه خاتونلرینه کیلگان قوناقلرنی قارشى آلورغه، باشقه مسلمه لرگه قاضیه لك ایتهرگه، بغداد، قرطبه جامعلرنک درس او قوتورغه، جماعت نمازلرینه چغارغه شریعت قاشندهغی یرده مانع بولماغان؛ «ولا یبیدین زینتهن الا ما ظهر منها» (کورنورگه یاری طورغان زینتلرندن باشقه سنی یاشرسنلر) آیتن تفسیر ایتکان بتون اهل علم ایکی آیاق، ایکی قول، ایکی یوز کوزله چک اعضالردن بولوینه اتفاق ایتمشلر ایکان، «صحاح» نی، «قرآن» نی اهل علمدن تلقی ایتمه گان، بلسکه مطالعه ایتمه گان، عربچه برسوز سویلهرگه وبر یول یازو یازارغه بلمه گان تاتار حضرتلری، ایشانلری، حتی واق تویهك موللالریك خاتونلرغه ایرلرگه طاوشلرنی ایشندرونی (کشى بولغان یرده، کشى بولماسه یات ایر ایله چیت خاتوننڭ سوزلشولر یگنه توگل، بلسکه بر یرده قالولری ده شریعت نظرنده حرامدر) درس اوفونى، علم و افکار عالیه مجلسلرینه حاضر بولولرینی، نمازغه چغولرینی، یوزلرینی، قوللرینی کورسه تولرینی حرام دیوب فتوالر تارانلر؛ سلفلر یولینه دعوت ایتکان افندیلرگه کفرلك، زندیقلق مهرلری باصالر!...

معنا اعتبار يله صحيح، سند اعتبار يله بعض اهل علم طرفندن طعن ايتلگان: «ولاي زوجن الا الاكفاء» كىبى حديثلرنى بايلىق، سيدلك... كىبى نرسه لرگه حمل ايدوب، سكسان ياشنده گى قارتلرنى، سلامت قزلىرغە چىخوتقە، پرايىچ سوققان، ئلله نىنداي آورولرغە مبتلا بولغان كشىلرگە، تقوالق ايله مشهوره قزلىرنى ايك فاسق بولغان قارتلرغە وياشلىرگە تىكداش كوروب نكاح اوقىلىر. «وشاوروهن فى انفسهن...» و «امام المحدثين البخارى صحيحينك» كتاب النكاحنده غى «قزلىر اوزلر ينه كىكاشدن باشقە كياوگە بيرلسە، يا كە كياونى مكروه كورسەلر، نكاح درست توگل» مفهومندە گى حديثلرگە خلقنى ايبه رورگە دعوت ايتو وظيفه لرى بولغان حضرتلر، مولالار اوزلىرى ماقلىر بولوب تركمانلرگە قزلىرغە نيچە ونيچە حيله لر ايله قانلر، ياشلار توكدروب بيچاره قزلىرىنى خراب ايتەلر. چارشاو آرتىدن: «بن باررغە راضى توگلەن؛ اوترسە كزده مين آنك ايله طورمىن» كىبى طاشلىرنى اريته چك سوزلر سويلەسەلر، قانلى ياشلر توكسەلر، نكاح اوقىلىر؛ آتالرى شول قدر دىنسىز، وجدانسىز بولورغە تيوشدر كە: رسولنك ارشادينه اطاعت ايتمازدن، قزلىر ييك قانلى ياشلر ينه قارامازدن، آزغنه قارشىلىق كورسەتسەلر قىناب قارتلرغە، آقساقاللىرغە، ادبسىز و تىكداش بولماغان ياشلرگە بيرمىكەلر در. مونه قرآنك آياقلىرى، قوللىرى، يوزلىرى كورسەتوئى مباح ايتوئىنه بايقوت ايتكان مولالار؛ خانوللرنى، قزلىرنى: «اوزلىرى مكروه كورگان كشىلر ينه نكاح درست توگل» كىبى حديثلرگە اعتبار ايتمەگان حضرتلردن شول اشلر نى اشلەگان كشىلر آز توگل. مونه اعتبار ايتلە چك حجاب، چاپان شولدر. حضرتلرنك قاره خلققە ايك اول وعظ ايتە چك نرسە لرى هاروت، ماروت قصەلر ندىن، ئلله نىنداي اهل علم كوله چك ئە كىتلردن اول شول عائلە مسئلەسى، قزلىر تريبەسى بولورغە تيوشدر.

روسىيە مۇسۇلمانلارنىڭ ھاياتلىرى تېز ۋەقەدە غايەت آغۇرلاشقۇ؛ بۇرۇشۇدە او قۇرغە طۇطنمازدن ھنوز چاپان، كىيوم، مىيىق مۇسۇلەلر يىلە اوغۇراشەقق بولسەلر تىجارەتلر، بار كېك اھمىيەتسىز كىچۇك ھنرلر يىدە قوللرندىن كىدەچكىدر. قزىلر تىربىيەسىنە ائىتبار، عائلە مۇسۇلەلر نى اصلاح ايتمەسەلر، ھەمان چاپان مىيىقدىن بىت ايتە طۇرغان، اشسز، يالقۇ، اخلاقسىز، عالى فكىلر، تىشرىيەنك حقىقتى، پىغىبەرنك سوزلر نى آكلى، فىلسەفە، حكمت شا كىرلەرگە اوگرەتە، حقىقت يولندە فدای جان ايتەرگە حاضر، غىرتلو تاتار يىكتلر نىدە دشمان بايلر، مولاللر ۋە خىزىتلر طۇغۇب طۇراچقىدر.

زىنا، فەش كىبى نرسەلر، طلاقلر، كىياولر ندىن فاچۇب كىتولر ھەمەسى شو «قزىلر تىربىيە» سىنە ائىتبار ۋە «عائلە مۇسۇلەسى» اصلاح ايدۇب تىرتىبگە سالماو نىتىجەسىدەر. «عائلە مۇسۇلە» سىنى اصلاح ايدۇنك ايك نىگىزى قزىلر ۋە آنلرنك تىربىيەلر بولدىغىدىن آيرم رەشۇش قزىلر تىربىيەسى حقىدە بىت ايتەچكىمن.

قزىلر تىربىيەسى

قزىلرنك تىربىيەلر ايرار تىربىيەسى كىبى اوچكە بولنور: تەن، اخلاق ۋە عقل تىربىيەلر يىدر. حفظ صەحت ۋە فىسولۇشيا (وظائف اعضا) ھەم تىربىيە عالملىرى تىركلىككە اوستون بولماق ھەم بىخاج طابماق تەن تىربىيە سىنە ائىتبار ايتىمك ايلە اولاجقىنە ائىتبار ايتىشلردر. تەن تىربىيەسى بىز تاتارلر اويلاغۇچە يىكل نرسە توگل؛ بىلكە كۇب نرسەلر بىلورگە طۇقۇپىدر. تەن تىربىيەسىدە ايك اول ائىتبار ايتىلەچك آش پىشرو يورت ايهسى بولغان آنالر قولندە بولدىغىدىن قزىلر اىچون ايك تىوش ۋە كىرەكلى فنلر جەلەسندىر. آش زور ۋە كىچۇكلرگە ھەم آورولرغە تورلى نرسەلردىن پىشەرلەر.

بىزنىڭ ئادەتتىكىچە، ھەر كۈندە بىرتورلى آش پىشماك يالىقپىرادى. شۇل سەبەبىن خاتونلارغە « آش پىشماك ئىلمى » ئوگرەنورگە و آنى اوگرەنمەك ئىچۈنكە كۆپ نىرسەلەر بلورگە تىوشىدۇر. ھەر تورلى اولەن، ايتلەر، بەرەنگى و باشقە نىرسەلەرنىڭ خىصائىتلىرىنى و حفظ صىحت قاعدەلەرىنى بلورگە تىوشىدۇر كە: بالاغە، زور كىشىگە، آورولارغە نىندىلى آشلەر فائىدەلى و نىندىلى نىرسەلەردىن پىشماكان آشلەر قوۋىلى بولوى بىلنورده قىز خاتون بولغاچ شۇل بىلگان ئىلمىنە موافق ايتوب پىشورور.

بالالاردهغى كۆپ خىستەللىكلەرگە آنالارنىڭ آش پىشەرە بىلمەلەرى سەبەبىدۇر. بالالارنىڭ تەنلىرى ھەر تورلى ھەركەتلەر اىلە ھەركەتلەنمەسە ضەئىف و آوروبولور. بالالار تەربىيەسى آنالار قولىدە بولدىغىدىن زىمانمىزدە تىلەر تەربىيەسى، اعضاءنى قوۋىتلەندىرماك ئىچۈن اوگرەتلە تورغان رىياسەت (ژىمىناستىق) ئىلمىلىرى، و طائىفى اعضاءلىرى خاتونلار قىزلىرى ئىچۈن بىك مەھىمىدۇر. خىصوصا اوبىگەنە ياطقان، يورۇتلەردىن چىقارغە ئادەتلەنمەگان تاتار قىزلىرى ئىچۈن بىك ضرور دۇر. بالا تەربىيە ايتە طورغان خاتون قىزلىرىغە آش، حفظ صىحت و طائىفى اعضاءلىرى زىمانمىزدە اىك مەھىم ئىلمىلەردۇر. آورولار قارامق و آنلارغە دوالىر بىرەمەك، خاتونلار اۋى اىھەسى بولدىلەردىن، آلارنىڭ وظيفەسىدۇر. زىمانمىزدە بو وظيفەلەرنى قىدر آور بولولرى مەلۇمدۇر. مىسىلەلەردىن طىببەلەر، آقوشىرقاللىرى بولماوى، روس تىلى بىلمەلەرى ملاحظ ايتىلسە اش ىنە باشقەلشەدۇر.

اخلاق تەربىيەسىدە اىك اوۋل قىزلىرىغە دىئانت، اسلامىت اوگرەتلورگە تىوشىدۇر. دىئانت كىرەك دۇنيا و كىرەك آخىرت سەئادىتى ئىچۈن بىتون انسانلارغە، خىصوصا بالالارغە رەھبەر بولماق قىزلىرىغە اىك اوۋل فرض و تىوشىدۇر. فقط دىنى تەربىيە ىدى، سىكز ياشىدەگى قىزلىرىمىزغە ھىض، نىفاس مەسىئەلەلىرى، شىروط الصلاە، قىرق ھىدىلەر، او قوتىق توگىلەر؛ بىلكە جىناب ھىقنى ئىقلنە موافق روشەن يىرلەر، كوكلەر، سولار و خىلقەنگى

غریب و عجیب نرسه لرگه، و اوقوغان معلوماتینه کوره طانتماق؛ درست ایمان و اشاندر مقدر. رسوالرنڭ ترجمه حاللرینی، معیشتکه فائده لی وکیلچک قزغه اورنهك بولورلوق روشک فضیلت و انسانیتکه یته کله رلك، و رسولنڭ خاتونلر حقنده سویله گان درست حدیثلری و خاتون قزلر ایله معامله سینی، رسوالرنڭ حیاتقه قاراولر نی بلدرلورگه تیوشدر. عبادت نماز روزه، زکات، حج، معاملات کبی احکام اسلامیه عقل و حکمتکه موافق روشده اوگره تلور؛ حیاتقه تاثیرلری، فائده لری بیان ایدلور. دین و فضیلت، اخلاقنڭ انسانیتکه یته کچی بولوی دیننڭ اسرائیلیات، ناچار عقیده لر، وحشت، ناچار معامله لر نی بتورور ایچون جناب حق طرفندن ایندرلدگی قزلرنڭ ذهنلرنده یرلشدرلور؛ ازدواج و آندن مقصود نه اولدیغی، ایر ایله خاتون آراسنده غی معامله لرگه و خصوصاً «اسلام» فاشنده خاتونلرنڭ نه قدر حقوقی بولولری، علم، معارفکه و فضیلتکه قزقدروینه دفت ایدرگه و بو مناسبت ایله محدثه، فقیهه، عالمه، کاتبه، شاعره، حاکمه، قاضیه، عسکرلر ایله صوغش لرغه چغوب زور یاردملری تیگان، درس لر اوقوتقان، ایرلرگه حدیثلر روایت ایتکان، سیاسی خطبه لر سویله گان، زور اشلر اشله گان خاتونلرنڭ ترجمه حاللری، قرآننڭ مجموع آیاتلری و نیندای نرسه لردن بحث ایتوی قسقه چه بولسه ده آکلانلورغه و اوگره تلورگه تیوشدر. خلاصه کیله چک کونلر ده بالالرینه دیانت و اخلاقلری ایله اورنهك بولاچق قزلرغه ایڭ برنچی درجه ده لازم بولغان فنلر جمله سندن دیانت و اخلاقدر. شونارغه کوره قزلرغه بونلر نی بیک اعتبار ایله اوگره تورگه تیوشدر.

عقل تربیه سی: عقل بتون انسانلر ایچون زور شرف و کمالدر. ائتلر آنڭ اعضالری بولغان فردلرنڭ عقل و فکریلری ایله اولچه نورلر. اعضالری نه قدر فکری، عقلی بولسه امتده اول قدر بیوک، قوتلی بولور. هر زمانده معیشتده گی نظاملر و تربیه ایله عقل آرارلرنده تمام مناسبت باردور.

يوقاروده ذكر ايتدكمز تن، اخلاق تربيهلرى ودرست عقيقلر ديانت، عقل تربيهسينڭ يمشلرندندر. دين، سياست، فلسفه، اصول تعليم همهسى انسانلرنڭ فكر وعقللرى سايهسندە اوسەرلر.

گوزل تدبير، اۇى ادارهلرى، بالالر تربيهسى، اۇى مصارفلى اقتصاد، بالالرغه درست ايمان ودين اوگرهتمك، ايرلرنى فحش، پيؤا خانهلردن قوتقارمق، دورتهر، بيشەر خاتون آلدرماو قزلرنڭ عقل تربيهلرينه باغلودر. عقل تربيهسى ديمك — علم و معارفدن عبارتدر؛ عقلنى اوسدرة تورغان فنلر، علملر ديمكدر. قزلرمزغه بو كونگه قدر اوقوطلمقده بولغان بدواملر، كيسك باشلر، ثبابة العاجز ينلر، صلصاللر، يوسف زايجهلر، محمد يهلر، فرق حديثلر، البابلر، باقرغانلر عقللرينى اوسدريميلر؛ بلكه ناچار عقيدهلر واسرائيلياتلرغه چومدروب، اوسمكده بولغان عقللرينى اوسودن طوقطاتالر؛ خرافات دولقونلرى آستنده قالدروب حياتلرينى و بزنڭ تورمشمىنى زهريليلر. عقل تربيهسى انسانلرغه طورمش، تركلك آورلقلرينى يكله يته تورغان فنلرنى بلمك و آنلر واسطه سيله حياتنى يكله يتمك و جناب حقنى طانماقدر. زمانمزده حيات علمى (۱) طوغرىدن طوغرى، واسطه سىز اوزكئنى صافلاو. بوده هر تورلى خراب ايته تورغان دشمانلردن، آورولردن صافلانماق و تنه تربيه سينه ياردمى تيه چك علملر، فنلر ايله در. حفظ صحت، و طائف اعضا علملرى بو برنچى قسمندندر. (۲) حيات علملرى واسطه سيله نفسنى صافلاودر. برنچى قسم هر كيمگه بلوى تيوش بولغان كى خاتونلر بالالرغه اورنهك و هر وقت آنلر ياننده بولدقلرندن آنلرغه بيگرهك بلورگه تيوشدر. ايكنچى قسم كوبرهك ايرلرگه علاقه ليدر. خاتونلرنڭ شريعت قاشنده نفعهلرى ايرلرگه واجب بولدغندن بو علمگه ايرلر بيگرهك اعتبار ايتەرگه تيوشدر. فقط هر قز نڭ كياوگه باروى و كياوگه بارغاچده ئولم، طلاق كى سببلردن برگه تورولرى قطعى اولمادغندن

قزلبده بوعلملردن محرومه بولماسقه، هر احتمالغه قارشى طورمشقه حاضرلنورگه تیوشدر. بن تاتارلر آراسنده طلاق، ئولم کبی سببلردن ایرلرندن آیورلغان خاتونلرنڭ درست اسپیسقه (احصائیه) لرنی بلمیمن، بوکونگه قدر محکمۀ شرعیهلر طرفندن خلق آراسینه ژورنال، غزتهلر واسطه سیله اعلان قیلنغانندنه خبرم یوق. شولای بولسه ده تاتارلر آراسنده طلاق کوب بولغانن بلهم؛ تاتار آزغنه خاتوننه آچولانسه بازاردن، پیؤاخانهلردن اچوب قایتسه، خاتونن طلاق ایتهدر. بناء علیه ایرلری ئولگان، طلاق ایتلگان، ایرلری نفقه دن عاجز بولغان خاتونلر تقریباً یوزده ۳۰ نسبتنده بولور. شول احتماللر، قاره کونلر حیائنده هر کمگه کیلوب توردیغندن عفتلو همشیره لرگه کیله چکده گی ماتور کونلرینه ترکک یوللرینی آچارغه سبب بولغان علملرنی، قدر حال اوگره نورگه توصیه ایتهمن. ایرلری، خدای بیروب، بای، انصافی بولسه، معلومات، علم هر وقت اوزلرینه فائده ایته چکدر.

حیات علملری آراسنده غایت آور علملر بار؛ کیمیا، حکمت طبیعی، هندسه فنلری لازم بولغانلری بار. بن بو قدر زور علملرنی هر قزغه بلورگه تکلیف ایتمیمن؛ هم بو هر کمگه نصیب بولمادیغینک بلهم. اسرائلیات اچینه چومغان، هیچ نرسه دن خبرسز ملالرغه ایمان ایتمکان، بیشمهت، کله پوش، چاپاننی.... مسلمانچیلق دیب طانغان تاتار دنیاسی بنم کچوککنه تکلیفمگه ده کونیه گاننی بلهم. لکن کیله چکده تاتار دنیاسنده حیاتنڭ آغراشه چغنی آلدمهده کوروب توردیغدن آڭلاغان تاتار یگنلرینی، قزلبینی شول کیله چکده آور حیاتلی یا کفی تاتار دنیاسینه حاضرلنورگه وبو یولده قوللرنده نه قدر قوّت وفرصت بار ایسه همه سینى شول یولده صرف ایتهرگه دعوت ایتهمن. حاضرده بزناڭ قولمزدن کیله تورغان کوب نرسهلر بار. قزلبمزه بو کونده تگوجیملک، هر تورلی اویوقلر اسکه تورلر، پردهلر، باشقه نرسهلر بهیلرگه، چیگارگه، هر تورلی

گلر، اولنر اوسررگه، هر تورلی باقچه لر نی تر بیه لرگه اوگره نورگه صاتو—آلو اشلرینه آشنا بولورغه مکن. اسلام مملکتلرنده حتی دنیاده ایك برنجی درجه ده بولغان «الازهر» جامعی ومدرسه سی یاننده قز، خاتونلر نك سودا ایتدکلرینی مصرغه بارغان هر کوزلی ناتارغه کوررگه مکندر. رسول کوب حدیثلرنده دینک ایرکنچیلک، ینگلک ایله امر ایتمشدر. اسلام مملکتلرنده حال شول روشده، شریعت محمدیه ده خاتونلرغه تجارت درست ایکن، «دین صافلاو» اسمیله طورمش و حیامنزنی آغرلشدر و بتون امتلردن آرتقه قالمق مناسب توگلدر. بلکه بو زمانده دین صافلاو ایچون حیاتنده آلدله اولمق تیوشدر. شهرده بولغان همشیره لرگه بتون مسلمان خاتونلر محتاج بولغان آقوشیرقالتی—ئهبیلک اوگره نمک و بو علمگه مخصوص بولغان مکتبنی بتروب شهادتنامه آلمق، هنر مکتبلرنده اوقومق، ماسترسکویلرده هنرگه اوگره نمک بیک یگلدر. قزلرغه مخصوص بولغان روس مکتبلرینک قاپوسی هر تاتار قزینه آچقدر. گیمنازیه، اینستیتوت، تربیه صنفری، باشقه عالی مکتبلرگه کرمک ایچون پاره لازم ایسه، مکلرچه روبله لر طویلرغه، فحشخانه لرگه، پیوا خانه، ریستارانلرغه، محبوبه لرگه، صرف ایتکان تاتارلرده اللهغه شکر آچه بارددر. آچه بولنماسه اشقولالرغه کروب اوقومق مکندر. روسیه ده ئله نبقدر یکلک ایله اوگرانیهلرک و آچه کیتره چک هنرلر بارددر. بوندای حیاتقه فائده لی مکتبلر نی ایسه بلرگه مسلمانلر نك اوزلرینه ده وقت کیلمشدر. مونه اورنبورغ شهری کوز آلدمزده؛ فحش یولینه، پیوا خانه لرگه، قیمتی نومیرلرده طورغان محبوبه لرگه، کیره کسز تکلفاتقه کوننده مکلرچه روبله آچه لر کیتهدر. هر کون مجلسلرده، مسجدلرده جدیدچیلرگه، تاتارلر نی تیز وقتلرده کیله چک قیاملردن، عذابلردن قوتلورغه دعوت ایتکان کشیلرگه لعنتلر اوقوله؛ هر آچه لی کشینک آچه سینی آلداب آلورغه مکلرچه توزاقلر قوریل؛

لكن حيات واسلاميتنك (قرآن، حديث) روحى هيچ آوزلرده يورميدر . رسولنك: دنيادهغى حياتنى كامله و اچون منگو دنياده قالاچغك كى اشله وسعى ايت! ايرته اولهچك كشى كى آخرت اچون يخشى عمل حاضرله! « كى يوزلر چه حديثلرى خاطرلرگه كيلميدر . مشهور ، احمد باينك (رحمه الله عليه) طورغان ييرى بولغان اورنبورغده نظاملى ابتدائى قزلقر مكتبى يوق؛ همان استاذيكه لر ، ئله كم قارچقلرى عفتلو همشيرلر نى زهرليلر ؛ بوده خاطرلرگه كيلميدر . قزانلر يمز ، استرخان وباشقه شهرلر مزدهده حال شول روشدهدر . اهل خيرانقه ايك ثوابلى نرسه حاضر دنياده بار ايسه اولده قزلقرغه مخصوص هنر مكتبى ، تربيه خانهلر آچودر .

حياتقه كيرهكلى علملر جملهنسندن (۳) نسل تربيه سيدر . بزناك تاتارلر نك نسل تربيه سنه نه قدر اعتبار ايتدكلر نى بلور اچون ادبياتلر نك نسل تربيه سى خصوصنده بر اثر و بر رساله بولماوينى بلو يتشهدر . نسل تربيه سى حقنده تللرنده بگلر چه اثرلر يازلغان «سبنسر» : « بز نسل تربيه سى حقنده شول قدر عفتلنده مزكه : بز هلاك بولوب بز دن صوگ كيلگان ياكقى خلق بز نك ادبياتمزنى تفتيش ايتسه لر ، درس كتابلرى مجموعه سى ، امتحان كاغد بارچهلرى كوروب ، بو ايسكى خلقنك بالا ايه سى بولوق و اوزلرينه خلقلر قالدرمىق خاطرلر ينه كيلمه گان ديوب حيران اولورلر ايدى » دى .

مونه تللرنده يوزلر چه نسل تربيه سى حقنده اثرلرى بولنغان انگليز فيلسوفى «سبنسر» اوزينك ملتينى شول درجه تنقيد ايتهدر . تللرنده بو خصوصده بر كتابلرى بولنماغان تاتار دنيا سينه كوز صالحه بله م نه ديور ايدى .

نسل تربيه سى اير و خاتونلرغه بلووى تيوشلى بولسه ده خاتونلرغه آرتق درجه ده كيرك ولازمدر . چونكه خاتونلر بالالرينه بو خصوصه

اعتبار ایتوب تربیه ایتەرلر، بالا وقتده اورناشقان آورولر زورایغاچ،
 فارتایغاچ ضرر ایته؛ خاتونلر تربیه حفظ الصحت بلسه لر بالالرینی
 آورولردن صافلارلر. نسل تربیه سی بیک زور فن بولوب اخلاق،
 تربیه وحفظ الصحت آنک فرعیلریدر. اخلاقسزلق سببلی فحشخانه لردن،
 آراقی کبی اسپیرتلی شرابلردن آلغان آورولر اوزمزگه بلا بولدیغی
 کبی خاتونلرغه وبالالرغه ده زور بلادر. بوندای آورولر نسبه
 کوچوب زور عائله لرنی ایکیشار یوز یلده کوب وقتده بتره لر؛
 نسلبردن بالالری فالمازدن نسلبری بته در. روسیه ده آوروپاده غی
 باشقه ملکترلرگه قاراغانده بالالر کوب ئوله لر. بونارغه سبب آنالرنک
 نسل تربیه سی بلمه ولری، آتالرینک فحشخانه دن و آراقی کوب ایچودن
 آلغان آورولریدر. تاتارلر بیگره کده نادان، فحشکه صوگ وقتلرده
 بیگره ک بیرلکلردن بالالر ئولمی بیک کوبدر. بالا وقتده ئولگان
 معصوم صبیلرنک حدی، حسابی یوقدر. بوکارغه مثال اولمق اوزره:
 ۱۹۰۹ سنه سی مارت آینده اورنبورغه ۲۶۳ کشی ئولگان؛ ۱۴۳ سی
 ۴ یاشینه یتمه گان بالالردر مونه غزیتلرده یازلغان شول سوزنی کوب
 کشیلر اوقیلر؛ چالمه لی حضرتلر، شیق کینگان تاتار یگتلیری، بعض بر
 قزلریده اوقیلر؛ فقط بونک سببی هیچ ایسه بله گان کشی یوق؛ اولسه ده
 مکده اوچ، دورت کشیگنه بولور. کوبمز نرسه دن عبارت بولوینی
 بلمه گان تقدیرگه، کوکن کیلگان بلا ومصیبت بولوینه حمل ایتهمز.
 جناب حق هر نرسه نی اسباب، سبباتقه باغلاغاننی خاطر مزگه کیترمیمز.
 بونارغه سبب نسل تربیه سنی بلماومزدر. بالالریمزی ناچار هواده،
 ناچار آش، صولر ایله، قش، یازغه مناسب بولمغان کیوملر ایله
 تربیه لیمز؛ صووق هوالرغه، قار اوستینه یالان آیاق یا که نیچکه
 کیوملر ایله چغرامز. طب اوقومغان ایشانلرنک، ملالرنک، باشقه
 کشیلرنک آورولر قاراب دوالولرینه عجب لانه مز. لکن نسل تربیه سندن
 خبر سز آنالرغه نسلمزنی تابشرامز!...

تربيه نىڭ ۴ چى نوعى: سياست، اجتماع تربيه سىدر. بو قسم
مدىت دىياسنىڭ بىك زور تاثيرى بولسە دە تاتار قزىلى ايچون يازلغان
كچوك رسالە دە بو قسمدىن بحث ايتەرگە لزوم كورمىەن.

(۵) قسم تربيه: كوكل آچوغە، بوش وقتلرنى كوركام، خوش
ئوتكارورگە حاضرلى تورغان «ماتور فنلر» (صنايع نقيسه) ايله تربيه لنودر.
شعر، موسيقى، رسم، تصوير شول «ماتور فنلر» نىڭ فرعيلىرىندىر. بو
فنلر معيشتكە حاضرلنوگە بىك زور تاثير ايتەرلر. هر مملكتدە بوللر
ايچون اورتا، عالى درجە دە يوزلر چە مکتىبلر بار. كچوك روس شىرلرندە
بيلە نيچە يىرلر دە موسيقى مکتىبلرى—موزيقانلى اشقولالر باردىر. زور راق
شهرلر دە فانسىر واتور يالر—عالى موسيقى مکتىبلرى—تأسيس ايدلەشدر.
ايسكى زمانلر دە مسلمان دىياسنىڭ اولگى دورت قسمگە بوكونگى
آوروپاليلر درجە سنە اعتبار ايدلەش؛ هر قسمگە مخصوص يوزلر چە
كتابلر يازلەش؛ لکن مسلمانلر آراسنىڭ نفاق، اختلاف حاصل بولوب،
موضوع حدیثلر هم برهه فقیه نىڭ فکرى دین دیوب تلقى ایتلگىچ، مسلمانلر
بوفنلردن يوز چوردیلر. بشنچى قسمگە مسلمانلرنىڭ اعتبار ایتولرى
بتون يىر يوزندە قالدىرغان اثرلردن معلومدر. رسم و تصوير دە ايسكى
مسلمانلرنىڭ استاذ بولولرن بوكونده اسلام دىياسنىڭ قالغان خرابەلردن
بلورگە مکندر. شعر دە ايسه رسول الله نىڭ اوزينه مخصوص شاعرلرى
اولش؛ صحابه، صحابه لىر رسول الله وقتندە شعر سويلەمشلر؛ رسول
نېى ایتەمش؛ مسجدلر دە اوز يانندە شعر سويلەگاندە: «سويلە! روح
قدس سىنىڭ!» ايله دیو خطاب ایتەمش؛ اوزىنىڭ پردەسى: «دىانت سعاد
فقلبى الیوم متبول — ..» قصیدە سنى سويلەگان كشىگە ویرمش؛ رسولدن
سوك بکلر چە شاعر، شاعرە يتشمشدر، «موسيقى» نى رسول اوزى
ايشتمش؛ نېى ایتەمش؛ «ابوبکر» (رضى الله عنه) آچولانورغە تلەگىچ،
آچوینى باصمىش، اىگىساسنە طایانوب «عائشە» (رضى الله عنها)

طگلامشدر . الله نڭ ورسولينڭ مسجدى وقبرى ياننده مذهب امامى « امام مالك » (رضى الله عنه) نڭ موسيقى اويناديغنى واوستا اولديغنى بعضى كتابلرده اوقدق .

بوشنچى قسم تريمه زمانمزه قزلرغه بيك ضرور فنلردن؛ ايرلرينى پيوا خانه، فحشخانه، محبوبلر يانينه كيتودن طيارغه، ريستارانلرغه آياق باصدمازغه آلت ايدلمكده در . قزلر موسيقى، شعر، رسم كى ماطور فنلرني بلسلر كىچهلرده، بوش وقتلرده ايرلرينى طوطا بلورلر اوزلرينه هم بوش وقتلرينى كوڭلى ئوتكارورگه سبب بولور . بزنڭ خلق آراسنڭ ئە بيلر ئە كيه تى طارالوينه، غيبتلر نڭ كوبايوينه وفحشخانه لرگه كيتەرگه سبب بولغان نرسهلر نڭ برسیده وقت ئوتماوى وايولرده وقت ئوتكارلر ك نرسه بولماويدر .

بونڭ اوستينه اۇى ترتيباتى قوشيلسه، ايركشى بيگرهك كوڭلسزلنه، چغوب كيتەرگه مجبور بولادر . معيشتلرى بر درجده بولغان شهر پيرنڭى مسلمان وروس عائلهلر چاغشدرلسه، روس اۇى لرى نظاملى، كوڭلى، راسخودى آز بولوى بلنور . بوڭارغه سبب ينه قزلر مزنڭ نادانلقلر يدر .

قزلر نڭ هيئت اجتماعيه گه تاثيرلرى .

تاريخ آچق درجده خاتون جنسينڭ هيئت اجتماعيه گه تاثيرنى بزرگه كورسته در . لکن خاتونلر نڭ تاثيرلرى علم، معلوماتلرى مقدار نڭ در . نادان خاتون هيئت اجتماعيه گه (اوپشستواغه) زور ضررلر، معلوماتلى بولسه زور فائزلىر كيتوردر . هر وقت معلوماتلى بولسه، فضيلت كمالات توشنوب آدم جنسن بختيار ايتدر . شوڭار كوره عالملر خاتونغه زور اهميت واعتبار ايتوب هيئت اجتماعيه ده گى درجه سنى كوته ر مشلدر؛ خاتون

اوقوب گوزل ترییه کورسه فضیلت، کمال، انسانیتکه یته کچی بولور:
 رذالتدن وهر بر ناچارلقردن عائلهسنی صاقلار.

بتون علم ایهلری خاتوننڭ امت وخلقنڭ اخلاقینه تاثیری بولوینه
 اتفاق ایتمشلردر. بو علمی نظریه گه اوزمزنڭ عالمنی تطبیق ایته چک بولساق،
 تاتارلرنڭ اخلافسزلقلرینه خاتونلرنڭ تاثیرلری بیوک ایدیکی آکلاشلور.
 بالاسینه هر کونک لعنتلر اوقوعان، جدیت، باطر چلقنی «پری کیل، روس
 کیله...» دیوب بترگان، نادان، اخلافسز تاتار خاتونی ایرینه وهیئت
 اجتماعیه گه ضرردن باشقه نیندای ادبی تاثیری ایته بلور.

خاتونلر بو کونگه قدر سیاست، علوم وزور ایشلری ایله
 هیئت اجتماعیه گه تاثیر ایتمشلردر. «جهل واقعه» سنک حضرت «عائشه»
 نڭ نه قدر تاثیری بولوی هر کمگه معلومدر.

زمان رسالتدن عصرلر چه مقدم، «تورات» ده ذکر ایتلگان فارس
 پادشاهلرنندن بولغان «احشورش» خاتونی «استیر» نڭ هیئت اجتماعیه گه
 تاثیرنی، بتون فارس ملککنده گی یهودیلرنی ئولو مدن قوتقاروب، شول
 کوننی بتون یهود خلقینه بو کونگه قدر بیرام ایتدرر گه سبب
 بولوینی فسقه چه غنه ذکر ایتونی مناسب کوره من: فارس پادشاهلرنندن
 «احشورش» «مردخای» قولنک ترییه لنگان یتیمه یهود قزی «استیر» گه
 ئویله نور. پادشاه «هامان» اسملی بر ظالم قولینه ملکیت ادارهن تابشروب
 وزیر ایدر. «هامان» غایت ظالم وتکبر، هر کم آنڭ ظلمندن قورقار؛
 آنی کوردکچه هر کم سجده ایدر. یوقاروده ذکر ایتلگان «مردخای»
 پادشاه قپوسنده خدمتچی بولسه ده «هامان» ئوتسکان وقتده اورنندن
 قالقماز؛ احترام، تعظیم علامتی هیچده کورستمه ز. «هامان» خدمتچی
 یهودینڭ بو اشینه غایت آچولانور؛ مردخایدنغنه توگل، بلکه بتون
 قارس ملککنده بولغان یهودیلردن ئوچ آلمق استهر؛ پادشاهغه یهودیلر
 حقنده: «فارس ملککنده بولغان یهودیلر غایت آزغونلر، پادشاهنڭ

حکمنی، قانونلرینی هیچ طوطمیلر؛ عملکتنی خراب ایتهلر؛ جلالت
 آیه سی پادشاه قبول ایتسه، بونلر نی هلاک ایتهر که فرمان چقارور «دیگاچ
 پادشاه هامانغه مهر نی تسلیم ایتهر؛ هامانده بتون فارس عملکتنده گی
 والیلر که «غوبیرناطور لرغه» یهودیلر نی قتل عام ایتدرر که فرمانلر
 یازدرر، یهودیلر غایت قورقوب جناب حقغه عبادتده بولنورلر «مرد
 خای» «استیر» غه مراجعت ایتوب یهودیلر دن عفو طلب ایتوب «هامان»
 ناک بو ایشی شخصی بولوینی بیان ایتهر که اوتنور. «استیر» پادشاه
 یانینه اذنندن، آنک تل وندن باشقه کرسه اوزی هلاک بولاچغنی بیان
 ایتهر؛ «هامان»: یهود خلقینک حیاتی ایچون اوزینی فدا وقر بان ایتوینی
 «استیر» دن اوتنور. استیر ملتی بولغان یهود خلقینه اوزینی فدا
 ایتوب ماتور کیوملرینی کینوب، خوشبویلر سورتوب کرر؛ پادشاه
 قارشوسینه کروب احترام، تعظیمده بولندفندن صوگ پادشاه: شکسز
 مینم رضالغمن باشقه مینم یانیمه کرر که هامانک ایشی سبب بولمشدر دیب
 اویلاب «ایسته! نه استیسن! یارم عملکتنی استه ساکک سیککا هبه این چکن»
 دید کنده «استیر» کمال بلاغت ایله: یهود خلقن عفو ایدوینی طلب
 ایئر و پادشاه طلبنی قبول ایتوب عفو ایدهر. تکرار صورارغه امر
 ایتوب «یارم عملکتنی صورا! سینکدر» دید کنده استیر عقلرغه
 حیرت بیررلک درجه ده خطبه سویلهب، هامانک ظلمنی، حیله سنی،
 تکبرلگنی بیان ایدهر. امیر غایت آچولانوب «مردخاینی» آصارغه
 یاصلغان دارغه هاماننی آصدرر.

عرب تاریخلرینک ذکر ایتلگان ایکنچی «حجار صوغشی» خاتونک
 هیئت اجتماعیه که تأثیر یندن حاصل بولمشدر. شویله: «بنی عامر» قبیله سندن
 بر خاتون مکه یاننداغی «عکاظ» بازارینه کیلگاچ «بنی کنانه» قبیله سندن
 بر یکت آکارغه یاناشور؛ عفتینه طوقنماق آسته؛ خاتون اوز
 قبیله سندن یاردم صورا: «ای بنی عامر! مینم یاردمه یتشکزر! عرب

قبىلەلرى آراسىندە مېنى بدىخت ايدەچك بو يىكتىدىن مېنى قوتقارگۇز!
مېنىم عىقىنە تىكمەك اۋستەدى» دىدى كىنە بازارغە كىلگەن عامر قىبىلەسى
قلىچلار بىنى چغاروب كىلورلر. يىكتە اوزىنىڭ قىبىلەسى بىنى كىنانەدىن
ياردەم تەلر. شول سېبىدىن اىكى قىبىلە آراسىنە غىر بىلر نىڭ زور صوغىشلىرىدىن
بولغان «غىرب خىزار» واقەسى طوغوب درىبالر كىبى قان آقمىشدر.

ھىجرتنىڭ ۱۶ نچى يىلىدە خىلافت «عمر» (رضى الله عنه) وقتىدە
قادىسىە واقەسىنە «الخنسا» دورت اوغلىلە حاضر بولغاچ بالالرىنە كىچەدە:
«اى بالالرم! سىز خىدايغە اطاعتا ايمان ايتىدگۇز! اوز اخىتارگۇز ايلە
ھىجرت ايتىدگۇز! جناب حقنىڭ بىرلىگىلە قىسم ايدىرمكە: سىز بىر آتا و آنانىڭ
بالالرى سىگۇز! شىرف و نىسبىگۇز اوزگار مامىشدر. صبر ايدىگۇز! ياردەملەشگۇز!
شايدى حىجات تابارسىز! صوغىش باشلانسىە بتون قوتىگۇز ايلە صوغىشقى
توتىنگۇز!» مالىندە بىر خطبە سويلەر. اىكىنچى كوننى بىرسى صوگىندە
اىكىنچىسى شىعرلر سويلەب صوغىش مىدانىنە كىروب دورتسىدە شىھىد
بولولرى آنالرىنە خىبر بىرلىگىچ: «الحمد لله بونلر نى شىھىد ايدىرگە موفق
بولدىم. جناب حق رحىمتىدە بىزنى جمع ايتسون» بىورمىشدر.

بتون دىنيانى قوتلرى، كىبىلەلرى، قلىچ، طوپلرى و ملطقلىرىلە قورىتقان
پادىشاھلر خاتونلر و قىلرغە باش ايلەر؛ صورانغان نىرسەلرىنى بىررگە
راضى بولالر؛ ھىيئت اجىتماعىيەگە سوزلرىنى تائىر ايتىرەلر؛ بتون
دىنيانى قوتىلە زىلزەگە كىتىرگان، عقلىلە دىنيانى خىرىتقىە قالدىرغان «ناپالىون»:
«معلوماتلى خاتونلر نىڭ فضىلت و ھىيئت اجىتماعىيەگە تائىرلرىنى اعتراف
ايتوب او قوغان خاتونلر نىڭ معنوى صوغىشلىرى اوزىنىڭ صوغىشىدىن
قوتلى و نىتىجەلى بولونى اعتراف ايتىمىشدر» شوگارى كورە قىزىلر مىدرسىنى
ھىر وقت زىيارت ايتەدر ايدى.

اوزى ايلە بىرلىككە صوغىشلىرىدە وفات بولغان پاشا و ضابط قىزلىرىنە ايلىڭ
قىمىتلى ھىدىە و يادكار ايتوب مەكتەب تاسىس ايتىمىشدر. «مادام كامبان» نى

اداره باشىبه قويوب هر وقت زيارت ايتەر و حاللرينه آشنا بولور ايدى. بو باشقه قزلىر مکتبىنه اعتبار ايتوى قزلىرنىڭ هيئت اجتماعيه گه تائيرلر يى بلدرو، و فرانسىيه خلقينه قزلىرنىڭ قدرلرى زور بولويى اعلان ايتمك ايدى. «ناپاليون» قزلىر مکتبىنه كىلگچ «مدام كامبان» شا كرد قزلىرنى صف، صف ايتوب آلدينه ترتيب ايله تزگچ، غايت عجبله نوب آنىڭ تلى كوگلىنده يرلشكان معنالىرى، و قزلىرنىڭ عسكردنده قوئلى بولويى: مين مونلر كىبى زور، قوئلى عسكردن كىبى قوتلر آلديمه تزدم. بتون دشمانلر يمه غلبه ايتدم؛ كىبى عسكردن فتح ايتوب اوز ملكتمگه قوشدم؛ لکن «مادام ژوزفين» (خاتونى) مينم اطرافمه بتون خلقنىڭ كوگلىنى جيهدر «ديمشدر. شكسز قز و خاتونلر تر بيه و معلومات ايهسى بولسه لر، مونلرنىڭ ناچارلىق ايله محاربه لرى عسكردن دشمان بولغان خلق ايله محاربه سندن نتيجه ليدر. چونكه بونلر خلقغه قهر مانلر يتشدر و ب ملكتنى ايك قورقنچلى بولغان ايچنك گى جهالت، تر بيه سزلك و اخلاق سزلىق دشمانندن صاقلىلر؛ كىله چك كونلر اوچون امتكه بيوك، هيچ بتمى تورغان مدنيتنى ملكت ايچنده يرلشدرلر.

ناپاليون «ويستولا» صوى بوينداغى زور صوغش ايچنده بيله قزلىرنى خاطرندن چغار مامشدر كه: صوغش ميدانندن پار يژدهغى معارف وزيرينه شومالده مکتوب يازمشدر:

مين قزلىرنىڭ مکتبلردن عالمه، فاضله بولوب چغولر ينى، كىيوم و ماتورلغه قزقى طورغان بولولر ينى سوهم؛ قزلىرنىڭ اوزلرينه تارته تورغان نرسه لرى صاق قلبلى، گوزل خلقلى بولولر يدر. ادبيات و علوم طبيعیه او قوب جهالت قارا كغولقلريندن چغوب، علم، معارف نورلر يله نورلانولر ينى استيم؛ اوزلر ينى اوزلرى اداره، كىيوملر ينى اوز قوللر يله تگولر ينى و بالالرينه هنر اوگره تولر ينى آرزو ايتهمن، قزلىرنىڭ فائىلى، فاضله بولولر ي مىنم تله گمدر.

«ناپاليون» خاتونلارنىڭ آدم جيونىنە فائىدەلى بولولرىنى اعتراف ايتدىكى كىبى نادان بولدىلر يىنە زور ضررلر كىتەرە چىكلرىنى شول سوزى ايله بلدىر مشدىر: ايرىنىڭ يوز سنەدە ياصاغان نرسەنى خاتوننىڭ بىر سنەدە بوزارغە قوتى يىتەدر.

ناپاليون اوز خاتونىنىڭ اوزىنە تاثيرىنى اعتراف ايتدىكى كىبى مشهور يازوچىلردىن «مادام دىستايىل» نىڭ قلمىنىڭ تاثيرىنىڭ قورقمىشىدىر. مە كورە مادام كوب اشلرىنە غايت آچى انتقاد ايتىكچا، قرداشىنى يىبەر وب، انتقاد ايتمەو يىنى اوتىنىش ايسەدە مادام هىچ اعتبار ايتمە مشدىر: «بىن مقصود مە يتشمە زىدىن قلمەنى انتقاددىن طوقچاق توگلمەن» دىمەش. ناپاليون بو خاتونغە مقاومت ايتە آلمىغاچ، «شويسىرىا» غە نفى ايتمىشىدىر. لىكن نفى ايتلىگان يىرنەدە «ناپاليون» نىڭ اشلرىنە انتقاد ايدو يىنى طاشلاما مشدىر. انتقاد يوللو اون سىكز جلد كىتاب يازمىشىدىر.

انىڭلترەدە زور سياسلردىن «لورد بىقوسفلىد» وزىرلىكىنى طاشلاغاچ، آكار درجە بىرونى عرض ايتىكچا: «مىنم زور فائىدەلى اشلرمە خاتونم سىببى بولدىغىدىن مىڭا بىرلەچك لىقبكە اول استحقاقلىدىر؛ آكار بىرگىز» دىمىشىدىر.

بو وزىرنىڭ شىهرتى، مجلسلردە كىبى غالى خطبەلرى، انىڭلترەگە فائىدەلى بولغان بىوك اشلرى خاتونىنىڭ معنوى ياردىمى آرقاسىندە حاصل بولمىشىدىر. بروقت وزىر خاتونى ايله بىرلىكدە آربا اىچىندە كىتمە كدە اىكان، آرباچى پاوصقە نىڭ ايشكىنى يابقاندە خاتونىنىڭ قولىنى جراحته گانچە قىسوب غايت آورتىرسەدە، ايرى بولغان وزىر مجلسدە سويلە يەچك خطبەنى فكرلەب باردىغىدىن، فكرى بولنمە سون دىوب، هىچ بىر جراحىت و آورطو يىنى بلدىر مە مشدىر. مىن بتون تاتار خاتونلرىنى عىبلەب ايتىمىم؛ فقط تاتار خاتونىنە بونداى بىر حال بولا قالسە، قىامتلىر قوبطار ر ايدى. صوك.

بىشىنچى جزئى «قزى خاتون» تىزدىن طبع ايتلەچك.